

Dr. sc. Sanja Vulić

Izvanredna profesorica
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
E-mail: sanja.vulice@gmail.com

O KNJIŽEVNIM DJELIMA MILOVANA MIKOVIĆA

UDK / UDC: 659.4:159.922.4

JEL klasifikacija / JEL classification: A12, M37

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received: 2. svibnja 2016. / May 2, 2016

Prihvaćeno za tisak / Accepted for publishing: 12. listopada 2016. / October 12, 2016

Sažetak

Književnik Milovan Miković, rodom iz Subotice u Bačkoj (Srbija), na književnoj je sceni već pola stoljeća. Ovaj rad sadržava pregled i analizu svih dosad objavljenih knjiga stihova i kratak osvrt na njegove knjige eseja i književnopovijesnu studiju. Riječ je o pjesničkim zbirkama (Ispitivanje izdaje, 1989.; Iza ne, 1990.; Metež, 1992.; Praznina, 1993., Koreni stvari, 1996.; Slušaj: zemlja, riječi, 2007., Jedući srce žive zvijeri, 2014.), poemi (Avaške godine, 1990., 1991., 1993., 2005.), zbirkama eseja (Grad je reč, 1996.; Život i smrt u gradu, 1999.; Iznad žita nebo, 2003.) i književnopovijesnom djelu (Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini, 2008.). Ta se djela ponajprije razmatraju s književnoga aspekta, a manje i jezičnoga, ali uvijek u kontekstu sredine u kojoj su nastajala.

Ključne riječi: *Milovan Miković, književnost, poezija, esej, roman.*

1. UVOD

Svestrani kulturni djelatnik Milovan Miković rođen je u srpnju 1947. u Subotici, u dijelu Bačke koji pripada Vojvodini (Srbija), a svoj prvi javni nastup, koji je u sebi sadržavao i literarnu sastavnicu (naslovljen *Stih i boja*), imao je u siječnju 1965. u rodnom gradu (u Gradskoj kući), što znači u dobi od 17 i pol godina. Kao dvadesetogodišnjak, 1967. objavljuje svoje pjesme u književnom časopisu *Rukovet*, kojemu je puno godina nakon toga, 1983., postao urednikom. Istodobno se počinje baviti književnom kritikom i novinarstvom te uređivačkom djelatnošću na polju književnosti. Već 1973. postaje urednikom na Radio Subotici i idućih deset godina, do 1982., vrlo je angažiran na toj dužnosti. Godine 1983. postaje urednikom nakladničke djelatnosti *Subotičkih novina*, a od 1992. glavni je urednik i tih novina i njihove nakladničke djelatnosti. Svojom je djelatnošću Miković za *Subotičke novine* bio povezan više desetljeća, sve do 2003., pa je i većinu svojih pjesničkih zbirka objavio u nakladi te ustanove, u ediciji Osvit.

2. ANALIZA MIKOVIĆEVIH KNJIŽEVNIH DJELA

Prva je bila pjesnička zbirka *Ispitivanje izdaje* (1989.). Sukladno naslovu, sadržava 33 pjesme o novozavjetnom Judi, Kristovu izdajniku, ali ne u biblijskomu kontekstu, nego tretirajući suvremenu svakodnevicu. Osvrćući se na Mikovićev pjesnički stil, recenzent zbirke Petar Vukov piše: „Ironija je dominantni ton njegovog pesničkog govora, a ona je već odavno legitimna baština savremenog umetnika.“¹ Ironija mu je često izražena vrlo efektivnim stilskim figurama. Tako se u pjesmi *Judino dostojanstveno podsećanje* dosjetljivom metaforom *bazd literarnih bubašvaba* (tj. smrad knjiških žohara) ruga dežurnim književnim kritičarima i nadržiliteratima. Niječni predznak svakodnevice osobito je izražen u pjesmi *Juda otkriva ne*. Čitavom se zbirkom nenametljivo provlači piščev doživljaj komunističkoga državnoga sustava, kojega krah nagovještava završnim stihovima u pjesmi *Judin grob*, i to u povijesnom trenutku kad sami protagonisti toga sustava u njegovu rodnom gradu Subotici, još uvijek zaslijepljeni svojom trenutnom moći, nisu bili svjesni vrlo skoroga silaska s povijesne pozornice: „Juda Nasmajan / ispod jablanova / maše crvenom zastavom“.

Jezik zbirke *Ispitivanje izdaje* slijedi srpsku književnojezičnu normu, s manjim odstupanjima.

Zanimljivo je da je iste godine, u istoga nakladnika, i to u istoj ediciji Osvit, tada već istaknuti književnik i Mikovićev suzavičajnik iz Subotice Vojislav Sekelj objavio pjesničku zbirku s istim temeljnim motivom, *Poljubac izdaje*. O tom Sekelj piše: „Moja, kao i knjiga M. Mikovića *Ispitivanje izdaje*, nastale gotovo istovremeno – što obojica saznajemo naknadno – u izvjesnoj su mjeri komplementarne.“² Komplementarnost je izražena i grafički, pa su likovna rješenja naslovnica obiju zbirka u potpunosti jednaka. Pjesničku zbirku

¹ Navod s korica Mikovićeve pjesničke zbirke.

² Navod s korica Sekeljeve pjesničke zbirke.

Ispitivanje izdaje prepjevao je na mađarski jezik Matija Molcer. Taj je prepjev, s naslovom *Az árulás vizsgálatá* objavljen 1991. u Subotici.

Naslovom svoje druge pjesničke zbirke *Iza ne* (1990.), objavljene u ediciji Osvit, Miković nagovještava svojevrsni otklon od dominantnih tema iz prve zbirke. Istodobno „skriva” taj naslov u stihu „IZA nevidljivog NE“ u pjesmi *Na književnoj večeri izvesna Lj. B. gleda me mrko*. Inače, pjesme u toj, drugoj po redu pjesnikovoj zbirci, Mikovićev su izbor iz vlastite poezije nastale od 1986. do 1990. godine. Zbirkom dominira intelektualistička poezija, koja, da bi se u potpunosti doživjela, pretpostavlja obrazovanoga čitatelja. Autor se npr. pjesmom *Utopije su ostvarljive* poziva na Nicolasa Berdiaeffa; pjesmom *Stoji mnoštvo razboljeno* na Ivana Mažuranića i njegov ep *Smrt Smail-age Čengića*; pjesmom *De continuitatis lege* (tj. O zakonu neprekinutosti) na Ruđera Boškovića; pjesmom *Osame Lazara M.* na svoga suzavičajnika Lazara Merkovića i njegovu pjesničku zbirku *Osame*, objavljenu 1988., također u istoj ediciji Osvit. Igram riječi u stihu „iz džepa inje Dahaua dah“ tek naizgled ublažava tešku životnu sudbinu pjesnika Merkovića, koje je i te kako svjestan. Naime, Merković je 1943. uhićen, osuđen i deportiran u nacistički koncentracijski logor Dachau, odakle se nakon rata vratio trajno narušenoga zdravlja.

Pjesnik je potpuno uronjen u slojevitost vojvođanske sredine u kojoj živi, u njezin multikulturalizam kao produkt više ili manje uspjeloga suživota različitih naroda. U toj multikulturalnosti nalazi i sebe, pa u pjesmi *Brod na pesku* propituje: „šta znači ako sam / i Slaven i Mađar i Nemač“.

Do sada navedeni stihovi pokazuju da je i ova zbirka napisana srpskim književnim jezikom. Usporedi li se jezik zbirke *Iza ne* s jezikom Mikovićeve prve zbirke *Ispitivanje izdaje*, zamjećuje se u drugoj veći broj izraza tipičnih za bunjevačke govore u Bačkoj nego u prvoj zbirci. Tako u pjesmi *Zakazana pa otkazana (lažna) tragedija*, u stihovima:

„Onog jutra kad se obesim
debelom štrangom slobode
neće padati kiša kablara
biće lep sunčan dan“

nalazimo dva izraza tipična za bunjevačke idiome u Bačkoj. Jedan je germanizam *štranga* (prema njem. *Strang*) u značenju ‘debeli konopac’, a drugi dvočlani naziv *kiša kablara* u frazemskom značenju ‘kiša kao iz kabla’ (tj. vrlo jaka kiša), u kojem je izvedenica *kablara* (s imeničkom osnovom *kabl-* i sufiksom *-ara*) zapravo zamjena za usporedbeni dio frazema *kao iz kabla*.

Zanimljiva je i igra riječi u stihu *Zelena jeza poljem jezdi* u pjesmi *Antinomije F. B.*, gdje se Miković služi pjesničkom figurom omeoarktonom te se istodobno na originalan način koristi ustaljenom frazom *poljem jezdi* iz epskih narodnih pjesama.

Dobro poznavanje narodne tradicije i bunjevačkih organskih idioma

rezultirat će Mikovićevim najboljim književnim djelom, poemom (u nastajanju) *Avaške godine*, napisanom na idiomu bačkih Bunjevaca. Prva verzija objavljena je već iduće, 1991., s naslovom *Avaške godine. Fragmenti iz poeme*. Knjigu tiska u vlastitoj nakladi (zajedno s ilustratorom Ivanom Balaževićem) u Rijeci. Zanimljivo je da je iste godine, na istome mjestu i jednak način, već spomenuti pjesnik Vojislav Sekelj objavio svoju zbirku *Rič fali*, također na idiomu bačkih Bunjevaca, koji pripada novoštokavskomu ikavskomu dijalektu.

Drugo izdanje *Avaških godina* tiskano je 1992. u osebujnom mini formatu. Već sâm je naslov poeme simboličan, a za čitatelje izvan Bačke vjerojatno je i teže razumljiv u doslovnom, a samim tim i u prenesenom značenju. Značenje bi pridjeva *avaški* bilo najprikladnije izraziti ekvivalentom 'užegnut', kao što je npr. užegnuta ustajala mast ili slanina. Taj ekvivalent čini jasnijom i simboliku naslova knjige. Svojim bravuroznim poetskim izrazom Miković apostrofira mučan život puka bunjevačkoga i sudbinu maloga bačkoga čovjeka, paora, često prisilno unovačena i vojakom učinjena, koji nastoji opstati tijekom stoljeća, u vrtlogu ratova i promjeni gospodara. Uz tematski, pjesnik i izrazom ponire u prošlost bunjevačku: s jedne strane, u nedavnu prošlost u vrijeme svoga djetinjstva, a s druge, slijedeći usmene predaje, kreće dublje u prošlost. Taj je tematski slijed predstavljen uspjelim spojem tradicionalnoga narodnoga epskoga izričaja i izvornoga poetskoga izraza, koji krasi vrlo bogat pjesnički jezik.

Te godine 1992. Miković ponovno u ediciji Osvit Subotičkih novina objavljuje jednu svoju pjesničku zbirku na srpskome književnojezičnom idiomu. Riječ je o zbirci izrazito antiratnoga predznaka, *Metež*. Snažan doživljaj tjeskobe i egzistencijalnih strahova koji natkriljuje cijelu zbirku, nerijetko je postignut gomilanjem sumorno intoniranih stihova. Koji put je veliki egzistencijalni strah izražen sa svega nekoliko stihova, kao u pjesmi *Mraznog grla*:

„pašću u travu i neću znati
šta da uradim sa svojim velikim mrtvim telom
poslednje čega ću se sećati biće želja
da se pretvorim u **bube gliste krtice rovce crve.**“

Dojam straha u zadnjem se stihu pojačava gomilanjem imenica koje pripadaju semantičkoj skupini životinjica u zemlji.

Iduće 1993., opet u istoj ediciji, objavljuje dvije knjige: dopunjeno izdanje *Avaških godina* i novu pjesničku zbirku *Praznina*. Jezik *Praznine* slijedi srpsku književnojezičnu normu, s manjim odstupanjima. Ta je zbirka i dalje, barem djelomice, poetski izraz pjesnikovih egzistencijalnih strahova, ponajprije izazvanih znatnim demografskim promjenama u njegovu zavičaju, kao u pjesmi *Praznina isplavljava* u stihovima:

„hoću li se i ja skrivati u jezeru
s trskom za disanje
u međuvremenu

prosečna izglednost smrti
nezaustavljivo se povećava
vidim
**što se više doseljavaju
sve je manje suseda.“**

Na svoj način zavidi seljacima i njihovu znanju i umijeću preživljavanja na zemlji i od zemlje, što se prenosi s naraštaja na naraštaj, o čemu niže stihove u pjesmi *Praznina onda merka hleb i pita se*.

U pjesmi *Palički trag praznine* opet je riječ o sudbini običnoga čovjeka, anonimnoga višestoljetnoga stanovnika Bačke, koji dijeli sudbinu svoje zemlje; njegov život bio bi nezamisliv bez pučkih vjerovanja i legenda, bez tijesne povezanosti s usmenom predajom, što dobro ilustriraju stihovi:

„oprezni, zatvarali su gradske kapije još pre zalaska sunca
pre no što iz rita besna čudovišta, ale i zmajevi razjape njuške
pred skitnicama i tajanstvenim putnicima iz dalekih provincija
što danju vrebaju decu i stoku vešto zaobilaze stupice i zamke
a noću prazne ambare sa žitom podmeću požare otimaju žene.
o njima će starci, do zime, ispusti strašne priče uz ognjišta.
u zoru ih neće pronaći ni najveštiji čitači tragova.“

Iduća Mikovićeve knjiga stihova *Koreni stvari* (1996.) posljednje je pjesničko djelo toga autora objavljeno u ediciji Osvit, te ujedno i posljednje pjesničko djelo napisano na srpskoj književnojezičnoj normi. Veliki dio knjige zauzima poema *Sveta bačka zemlja*, koju je stvarao 1993. i 1994., te poetska tetralogija *Pratvari (Vatra, Zemlja, Voda, Vazduh)*, koju je pisao 1994. i 1995. godine. Osobito je važan treći dio koji sadržava Mikovićev *Sonetni venac*. Naime, u svim prethodnim knjigama poezije, kao i ostalim poetskim ostvarenjima u ovoj knjizi, Miković je redovito pjesnik slobodnoga stiha. Kada se odlučuje za klasičnu poetsku formu, bira vrlo zahtjevni sonet, i to posebni sonetni vijenac s četrnaest povezanih soneta i petnaestim, magistralom. U tu klasičnu formu s tek prividno ljubavnom tematikom, utkan je tipično mikovićevski poetski izraz protkan naturalizmom, satirou i gorčinou, nerijetko isprepleten vrlo izražajnim pjesničkim figurama aliteriranjem, kontrastima i metaforama, kao u trećoj kitici šestoga soneta:

„svima nam se ovde **ceri crno** vlažno **dno bezdano**
povazdan nešto mutno nejasno iz daleka bodreći
na javi i u snu nama nerazumljiv život tvoreći
onda ga menja za sitniš i sve je olako prodano.“

Mnogi od apstraktnih motiva prepoznatljivi su iz prethodnih Mikovićevih pjesničkih zbirka, npr. motiv Judina poljupca u jedanaestom sonetu.

U godinama koje slijede Miković nije tiskao vlastite knjige pjesama, sve do 2005., kada u Zagrebu objavljuje prošireno izdanje *Avaških godina*, ovaj

put s podnaslovom *Krhotine poeme u nastajanju*. Tomu je izdanju prethodilo elektroničko objavljivanje godinu dana prije.

Kao i u prethodnim izdanjima te poeme, osebnost je pjesničkoga izričaja u ovom proširenom izdanju prepoznatljiva od samoga početka, od prvoga poetskoga odlomka nazvanoga "Rođenje", u kojem se u prvih pet stihova izmjenjuje epski deseterac s dvanaestercem, a rasporedom vokala često se nastoji postići leoninski srok, npr. u deseteračkom stihu: „Samoća te **vaća** di **dovaća**“. U drugim se primjerima rimuju dva susjedna desteračka stiha, npr.

„Što si rane zapatio **slipe**
pustoline otimane, **lipe**?“

Kako taj prvi poetski odlomak dalje teče, od samoga se početka zahuktali pjesnički ritam polako smiruje tako što se broj slogova u pojedinom stihu uglavnom postupno smanjuje, pa se od osamnaestoga do dvadeset i četvrtoga stiha nižu osmerci, iza kojih slijede dva sedmerca i na kraju dva četverca, kojima je efektno izražena bespomoćnost pri uzaludnom otporu sudbini. Ta se beznađnost osjeća i u idućem poetskom odlomku "Koga si čuvo? Kome sačuvo?", a osobito je dobro predstavljaju antonimni susjedni stihovi s anadiplozom:

„**naprid guro natrag**
natrag guro naprid!“

Gradacija teškoga i mučnoga ozračja kulminira znakovitim ponavljanjem pri kraju toga poetskoga odlomka:

„poreza naprimo, **pcovo**
godine krunio, **pcovo**
vikove zburnio, **pcovo**.“

Početak idućega odlomka "Sve si izgubio" obilježen je kratkim lirskim predahom:

„Nisu tebi krivi
cvit lipe mirisne
tulipani, Misesec
zvizde.“

Odmah zatim slijedi nagli obrat, dodatno pojačan augmentativnom pejorativnom izvedenicom *glavudža*:

„U **glavudžu** miso
sam si skoturo
s nevoljom ščoporo.“

Poetsku napetost još više pojačava kontaktni antonim „Bogom i Nebogom“, kao jedan od kontrastnih izričaja u poemi. Iza toga odmah slijedi još jači kontrast u susjednim stihovima:

**„- sve si mogo!
Ništa nisi mogo!“**

Kontrastivnost, kao stilsko izražajno sredstvo, i inače je jedna od dominantnih stilskih figura u *Avaškim godinama*. Tako u poetskoj cjelini *Kako j bilo kadgod* osobito je dojmljiv naslov poetskoga odlomka “Zvizde škripe”. Obično očekujemo uz zvijezde idiličnu sliku i u skladu s tim idilične leksičke sveze, kao npr. „zvijezde trepere“ i sl., pa „zvizde“ koje „škripe“ izrazito pojačavaju tjeskobne slutnje. Čitav taj poetski odlomak obilježen je snažnim kontrastom između idiličnoga ozračja, izraženoga tradicionalnim bunjevačkim vrijednostima, koje dominira gotovo čitavim odlomkom, i nagloga obrata u zadnja tri stiha:

„A bilo je
od ponoćke
do zornjače
pača i kolača.
**Čizme škripe
sonce škripe
mlade škripe
zube škripe.
Zvizde škripe.“**

Pritom je zanimljivo kako autor istim glagolom „škripati“, u okviru osebuje sintagmatske stilske figure izražava posve suprotna ozračja, ovisno o imenici s kojom taj glagol povezuje. Naime, „sonce“³ i „čizme“ koje škripe na snijegu mogu se uklopiti u zimsku idilu, dok škripa zubi asocira na posve drukčije raspoloženje.

Neki od kontrasta koji se susreću u *Avaškim godinama* svezremenski su i općeljudski, kao u poetskom odlomku “Med svitom” u poetskoj cjelini *Dokleg*:

„Med svitom je uvijek bilo
i čeljadi i govnađi.“

Svjestan te vječne podvojenosti, Miković rezignirano pita:

„Bože,
znaš li bar ti
zašto je to tako?
Može l tu kogod štogod prominit
el će navik tako ostat?“

U tom poetskom odlomku *Dokleg*, po kojemu je i naslovljena čitava ta poetska cjelina, pjesnik dalje nastavlja svoju misao efektnim asonancijskim i za njima aliteracijskim stihovima, satkanima od niza stilski obilježenih riječi, pretežno posuđenica:

³ Tj. saonice.

„Dokleg će **ajdarasti, amišni
andravi, arambaše, aramije
ardalasti, aviški** – varat?
Dokleg će **badavaši, bagra, baati,
barabe, batinaši, beštije,
bičkaši, bitange, bukare** – buškat?“

U idućem pak poetskom odlomku *Oće l čovik* pjesnik nastavlja postavljati pitanja i danas i te kako aktualna:

„Oće l čovik imat jedared vrimena
mirno sidit z astalom
sa svojom čeljadi divanit?
Alvatno i redovno ist
misto što na brzinu štogod zgužvara.“

Takve univerzalne teme usporedno su protkane slikama koje ovo pjesništvo čvrsto vežu s tlom s kojega je poteklo. Jedan od takvih upečatljivih motiva jest *marinska svića*, tj. svijeća koja je blagoslovljena na blagdan Svijećnice, 2. veljače, i koja se pali pri uzglavlju umirućega. U *Avaškim godinama* susrećemo taj motiv u poetskom odlomku *Prodavanje žita na nogama* u poetskoj cjelini *Kako j bilo kadgod*:

„Makar ti oma marinsku sviću užegli
i mrtačko prašćanje zagroktili...“

Naziv „marinska svića“ izveden je od bunjevačkoga imena Marindan za blagdan Svijećnice.

Idući stihovi, s anaforam i polisindetonom, također oslikavaju ugođaj tradicionalnoga bunjevačkoga doma i božićnih običaja, npr. u poetskoj cjelini *O bricama i ričima*, u poetskom odlomku *Ko je kome bričicu satiro – maličko?*:

„**I kad** je položaj uno badnjaču.
I kad su bačo rasikli božićnjak.
I kad su ga malo zalili vinom...“

O pobožnosti bunjevačkih majka i baka, koje su redovito molile krunicu, svjedoče i idući stihovi iz poetskoga odlomka *Za oprost grija* u poetskoj cjelini *Dokleg*:

„a nane med prstima
ujmeoca za oprost grija
zrno po zrno mrdnat.“

Posebnu vrijednost ovomu djelu daje Mikovićev pjesnički jezik jer je on duboko ukorijenjen u idiom bačkih Bunjevaca. Čitateljima se tako predstavlja kao vrstan poznavatelj toga idioma, kakvih je u Bačkoj još malo, osobito među intelektualcima. O tome ponajbolje svjedoči bogatstvo izričaja *Avaških godina*, djela savršeno međusobno usklađenih izraza i sadržaja. *Avaške godine*, posebice njezino dopunjeno izdanje, dosad je najuspjelije Mikovićevo poetsko djelo.

Nakon toga proširenoga izdanja *Avaških godina*, Miković je objavio još dvije pjesničke zbirke, obje napisane i objavljene u skladu s hrvatskom književnojezičnom normom. Prva, **Slušaj: zemlja, riječi**, objavljena je 2007. u nakladi gradišćanskohrvatskoga Panonskoga instituta iz mjesta Pinkovac (Güttenbach) u južnom Gradišću (Burgenland) u Austriji. Dio pjesama izrazito je povezan s Mikovićevom zavičajnom bačkom tematikom. Kao i u prethodnim zbirkama, pjesme nisu idilično intonirane. To su *Lopovska pjesma*, *Palički trag praznine*, *Subotička utvrda u crnini noći*, *Vitez od crnoga seljačkoga kruha*, *Iz naputka "Društva za odvikavanje od Subotice"*, *Dolazi vrijeme*, *Varka*, *Mala subotička pjesma* i dr. Zbirka počinje upravo s prve četiri naznačene; njihovo ozračje i tematika daju pečat čitavoj zbirci. Neke su od njih kroatizirane verzije pjesama iz prijašnjih zbirka, npr. *Palički trag praznine*. U zbirci iz 1993. početak te pjesme glasi: „ni sunce ni oblaci ni vetar ni pupoljci ni galebovi / ni nežnozeleni talasi“, a u zbirci iz 2007.: „Ni Sunce, ni oblaci, ni vjetar, ni / pupoljci, ni galebovi /ni nježnozeleni valovi.“

Snažna veza s malim bačkim čovjekom jedna je, ali ne i jedina spona što povezuje to najnovije Mikovićevo djelo s prethodnim pjesničkim zbirkama. Tako tjeskobna neizvjesnost života u Bačkoj osobito dolazi do izražaja u pjesmi *Vitez od crnoga seljačkog kruha*. Naslov je posvećen onima koji svojim radom oplemenjuju plodnu panonsku zemlju. No takav je život često mukotrpan. Zato u početnim stihovima pjesnik ne uživa u idiličnoj ljepoti rumenoga sutona, već pomalo surovo pjeva o sukrvičastom obzorju i strahu od noći koja slijedi:

„Ugaslo je sukrvičasto obzorje
Ooo, što nas još čeka ovdje
na luđačkom prijestolju
dok nemoćno ne dobljedi jutro.“

Aliteracija u idućim stihovima pjesme još više pridonosi osjećaju tjeskobe:

„Cijelu **crnu** noć
buljit će u nas
crne bačke oranice.“

Ni gradska sredina ne pruža utjehu jer je budući izgled grada Subotice također neizvjestan u doba carevanja krupnoga kapitala, kad se kupuje i prodaje sve što se stigne, a neprocjenjiva vrijednost kulturne baštine postaje žrtvom malobrojne skupine moćnika i njihova profita. Odatle i sarkastičan naslov pjesmi *Iz naputka "Društva za odvikavanje od Subotice"*, kojom pjesnik upozorava na nedopustiv odnos prema srednjoeuropskoj kulturnoj baštini toga grada, što se očituje u rasprodaji i rušenju starih građevina. Pjesnik se tek sarkazmom pokušava boriti protiv beskrupuloznosti suvremenih moćnika, zatirača baštine koji planiraju:

„Uspomenama iz prošlosti što drže se života
- skratiti postojanje! Odrubiti glavu!“

U svijetu izvrsnih vrijednosti i pojam slobode poprima novo značenje, što izvrsno pokazuje i idući pjesnikov poliptoton:

„pridružiti se onima koji na tržištu **slobodnom**
slobodno rasprodaju što nije njihovo,“

Sa žaljenjem zamjećuje kako novi naraštaji postaju sve ravnodušniji prema pisanoj riječi, prema knjizi. O toj obezvrijeđenosti ironično progovara u pjesmi *Slušaj: zemlja, riječi*, po kojoj je ova zbirka i naslovljena:

„Lijepo tiskane
Katalogizirane,
obrađene, zavedene
pod brojem ...
No, tek spaljene kada su
ne oduzimaju mjesto
- važnijim stvarima.“

Pjesnici u tom kutku Panonije vrlo se često osjećaju potpuno bespomoćni pred usudom kojemu su izloženi. Ta beznadnost izbija iz glavnine stihova u pjesmi *Slušaj: zemlja, riječi*:

„Ne zaboravi blato na cipelama i nogavicama
što se ne će osušiti ni do sutrašnjega svitanja.
Odredi suhost čupa na ogradi
prema suhoći vlastite glave.“

No ta je beznadnost često omotana ljepotom pjesničkoga doživljaja, pjesničke slike:

„Ispij jesen žutu
s čašom crvenoga vina.
Pronađi svoje mjesto.
Nauči gledati i napuštati viđeno.
I misli posve mrtve.“

Stilematičnost strofe Miković postiže različitim poetskim sredstvima. U ovoj su pjesmi npr. osobito izražajne osebuje složenice kao nositelji stiha, s anaforičnom početnom osnovom:

„**Konjoderi.**
Konjomore.
Konjokradice.
Konjosala.
Konjotršci.
Konjvodci.
Konjušari i konjari.“

Također su izražajne, a ujedno i višeznačne pojedine pjesnikove domišljate parentetske igre riječima u toj pjesmi:

„s(k)eptične se jame same od sebe pune.“

U kratkoj pjesmi naoko umirujućega naslova *Sklad* početni se idilični pejzažni ugođaj naglim kontrastom preobražava u carstvo tjeskobe koje ni u čem ne nudi utjehu:

„Drhtaji sićušnih zvijezda
i miris proljetnoga cvijeća
pred zoru spuznu
u bešumno klupko
bijelih grobljanskih crva.“

Naturalistička obilježja i makabričke slike prevladavaju i u pjesmi *Kuća s velikim oknom*. Osobito je potresna Mikovićeva pjesma *Griz pripravljen na štednjaku marke "Sloboda"*. U njoj su njegova nimalo idilična sjećanja na djetinjstvo u vremenu nakon Drugoga svjetskog rata. Pjesma je to koja čitatelju ostavlja trajnu mučninu u želudcu zbog slike strašne gladi, koje nisu bila pošteđena ni djeca u tom poratnom razdoblju. Ta pjesma, gdje Miković pjeva o svojem ocu, koji nakon pretrpljenoga mučenja leži u zatvorskoj bolnici, i o svojoj dječjoj izglednjelosti – ne može se zaboraviti, i svako sjećanje na tu pjesničku sliku teške, ogoljene gladi uvijek iznova izaziva mučninu:

„Njegov kašalj i ožiljak iz istog su klupka?
S malo slame rasprostrte na betonu ćelije
jedne ledene veljače, s pogledom na krvavu deku
stojim uz baku i onako s nogu
halapljivo gutam pet-šest žlica
pomalo još toplog sužanjskog griza
iz plitka limena tanjura zatvorske bolnice
u trenu kada se poklope očeva i moja sitost i glad.“

U tom kontekstu, ime tvornice bijele tehnike "Sloboda" zvuči tragikomično.

U pojedinim pjesmama Miković progovara i o naporu pjesničkoga stvaranja, kao u *Ta vila i ta pjesma*, s anafomom i antanaklasom:

„**Ta** vila
- s njom **noć** si proveo
jutrom pretvorena
u jato vrana
grakne.

Ta pjesma
što **obnoć** si je pisao
- konkretno ništa **je**
i zato kroz prozor **je**.“

Strah od starenja i staračke nemoći također je jedna od tema koje zaokupljaju autora. Ona dominira u pjesmama *Sreća Isadore D.* i *Dodatak sreći*. Na kraju druge od spomenutih pjesama, u svojem prepoznatljivom crnohumornom stilu, Miković zaključuje: „Vraški je bila sretna ta Isadora Duncan“.

U moru mučnine koja prekriva bačka prostranstva i omata ovu zanimljivu pjesničku zbirku, ponekad izvire i pokoja idilična slika tišine doma, kao u pjesmi *Večer*. Izbor leksika i redosljed riječi, uz ritam, osobito pridonose takvom ugođaju:

„Večer, u suknji večernjeplavoj
kroz ‘vrataca’ mine
u tamu bašče šmugne.
Do zore oko stabala
bezglasno budnih
vrtjet će sate
na kuhinjskoj, u drvu, uri
utege lagano njihat
pred očima sjena.“

Zbirkom *Slušaj: zemlja, riječi* Miković se ponovno u potpunosti vratio k slobodnom stihu bez rime. Ta je zbirka objavljena u razdoblju kad on uglavnom nije objavljivao vlastite knjige. Naime, od 2005. do umirovljenja 2012., radio je kao urednik književnih izdanja u manjinskoj nakladničkoj kući *Hrvatska riječ* u Subotici, pa je u tom razdoblju uredio više desetaka knjiga hrvatskih autora iz Vojvodine. Usto je 2000. postao urednikom *Klasja naših ravni*, časopisa za književnost, umjetnost i znanost Ogranka Matice hrvatske u Subotici, i taj posao obavlja još uvijek. Urednički poslovi nisu mu ostavljali puno vremena za pisanje, pa ni za pripremu vlastitih beletrističkih djela.

Zato je iduća Mikovićeve pjesnička zbirka objavljena čak sedam godina nakon *Slušaj: zemlja, riječi*. Ta, najnovija zbirka, *Jedući srce žive zvijeri* (2014.), najvećim se dijelom sastoji od kroatizirane i stilski dotjerane verzije stihova koji su već bili objavljeni u zbirci *Koreni stvari*. Počinje već spomenutom tetralogijom, koje se dijelovi sada nazivaju *Vatra, Zemlja, Voda* i *Zrak*. Slijedi sonetni vijenac također objavljen u zbirci *Koreni stvari*, ali je kroatiziran i naslovljen *Klin na tvrdu mjestu*. Sedmi po redu sonet, *Sonet o majkama i djeci*, sadržava stih „A netko srđit, u trku srce žive zvijeri pojest će“, po kojemu se zbirka i naziva.

Treći dio te zbirke sadržava drugi sonetni vijenac, *Ukanjižen*, koji (za razliku od prvoga) nije bio objavljen u prethodnim zbirkama. I taj je sonetni vijenac, kao i prva dva dijela knjige, napisan hrvatskim jezikom, uz manja odstupanja. Simboliku imena pjesnik djelomice razotkriva u prvom sonetu *U blatu svagdanjem*, gdje se već u prvoj kitici igra pridjevima „ukaljužen“ i „ukanjižen“⁴. Svoj pjesnički jezik u sonetu brusi i aliteracijama, npr. „od slučajnih susjeda u

---

⁴ Pridjev *ukanjižen* izveden je iz imena Kanjiža za grad Nagykanizsa u jugozapadnoj Mađarskoj. I Subotica je, kao i Kanjiža, pripadala Ugarskoj i Austro-Ugarskoj Monarhiji.

smrti“. I taj drugi sonetni vijenac karakterizira mikovićevski ogoljen poetski izraz, koji povezuje sve njegove knjige stihova.

Analizirane zbirke pokazuju da je Miković pjesnik univerzalnih tema, uz istodobno i osebjuni poetski stil koji je nerijetko namjerno surov i opor (ponekad i verbalno brutalan), duboko uronjen u bačku stvarnost, u svakodnevicu onoga kutka Bačke za koji je svojim podrijetlom, svojim rođenjem, svojim životom i svojom djelatnošću sudbinski vezan.

Usporedno s poezijom Miković je pisao i piše eseje, te književne i kazališne kritike, kojih je dio sabrao u knjige. Prvu je objavio u vlastitoj nakladi 1996. s naslovom *Grad je reč*. I tom knjigom gorljivo promiče multikulturalnost Subotice i želju za skladnim suživotom različitih naroda u tom gradu. Zalaže se za slobodu i nezavisnost medija, za kvalitetne kazališne predstave, za istinsku sigurnost pojedinca i obitelji, za autentičnu urbanu kulturu i plodan književni život Subotice, za grad bez sve prisutnijega kiča. Istodobno stalno informira čitatelje o povijesti svoga grada. Zajedno s već spomenutom knjigom poezije *Koreni stvari*, također objavljenoj 1996., ovo je posljednja knjiga koju je Miković objavio na srpskoj književnojezičnoj normi.

Dvije iduće knjige eseja, *Život i smrt u gradu* (1999.) i *Iznad žita nebo* (2003.) u jezičnom pogledu slijede standard hrvatskog jezika. Eseji u prvoj odnose se na subotičke periodičnike i književna glasila između dvaju svjetskih ratova. Tu su i Mikovićevi eseji i osvrti na pojedina djela, ponajprije književna, istaknutih hrvatskih kulturnih djelatnika i književnika rodom iz Bačke. To su: Blaško Rajić, Ante Jakšić, Tomo Vereš, Ante Sekulić, Balint Vujkov, Lazar Merković, Ivan Pančić, Vojislav Sekelj, Slavko Matković, Lazar Francišković i Tomislav Žigmanov, kojega je prvu pjesničku zbirku, *Raskrivanje*, vrlo blagonaklono dočekao. Mikovićev književni ogled i Žigmanovljeve pjesničke zbirke završava idućim riječima, koje su ujedno i zadnje rečenice u knjizi *Život i smrt u gradu*: „O riječima u ovoj knjizi, i pojavi novog pjesničkog glasa, bilo mi je više no zadovoljstvo govoriti budući da svaki autentičan stvaralački čin povećava našu sposobnost odupiranja trivijalizaciji i nestajanju.“

U knjizi eseja *Iznad žita nebo* opet je velik prostor posvećen djelima Blaška Rajića, a u manjoj mjeri i Balinta Vukova. U najopsežnijem dijelu te knjige Miković propituje položaj književnosti Hrvata u Vojvodini, uključujući i periodiku (npr. u tekstovima „Književnost Hrvata u Vojvodini u potrazi za cjelinom“, „Hrvatsko književno pismo iz Bačke u zadnjem desetljeću 20. i na početku 21. stoljeća“ itd.). Usto je vrlo uspješni esej posvećen Antunu Gustavu Matošu, kao nedvojbenoj književnoj veličini, ali i književniku bačkoga podrijetla.

Miković se okušao i kao književni povjesničar, 2008. opsežnom studijom, *Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini*, s izvadcima iz pojedinih romana: Ivana Antunovića, Petra Pekića, Josipa Kulundžića, Marice Vujković, Ante Jakšića, Josipa Pašića, Marka Čovića, Lazara Merkovića, Matije Poljakovića, Josipa Klarskoga, Tomislava Ketiga, Petka Vojnića Purčara, Jasne Melvinger,

Milivoja Prčića, Vojislava Sekelja, Lazara Franciškovića, Franje Petrinovića, Vladimira Bošnjaka, Zvonka Sarića, Dražena Prčića i Željke Zelić. Razmatrana djela Miković smješta u vremenski i prostorni ambijent njihova nastanka. Ta je opsežna književnopovijesna studija objavljena na više od 470 stranica časopisa *Književna revija* iz Osijeka.

3. ZAKLJUČAK

Među Mikovićevim književnim djelima nedvojbeno je u estetskom smislu najuspjelija njegova dijalektna poema *Avaške godine*. Dijalektni književnojezični izričaj pjesniku je najbliži, a isto tako i tema bunjevačkoga puka koji je na tlu Bačke stoljećima nastojao pronaći načine kako odgovoriti svim izazovima i održati se ondje gdje živi. Naravno, težnja za što kvalitetnijim životom na tom sudbinskom tlu okupira ga i u ostalim njegovim djelima. Sa svojih više od deset pjesničkih knjiga (uzmemo li u obzir različita izdanja), s tri knjige eseja i zavidno opsežnom književnopovijesnom raspravom, Milovan Miković prošao je svoj osobni put od izrazito anacionalnoga do, u kasnijim godinama, vrlo jasno izraženoga i osvještenog nacionalnoga identiteta bačkoga, vojvođanskog Hrvata. Nakon uspostavljenoga mira između novonastalih država Hrvatske i Srbije, i normalizacije života u Vojvodini, Miković se pridružio onoj skupini Bunjevaca u Vojvodini koja sebe smatra dijelom hrvatske manjinske zajednice u Srbiji. Taj svoj odnos i nacionalno određenje pokazuje vrlo aktivnim sudjelovanjem u kulturnom životu te zajednice, članstvom u Društvu hrvatskih književnika i Matici hrvatskoj, a također idiomom temeljenim na hrvatskoj književnojezičnoj normi, kojim od tada redovito piše. Tomu kulturnom životu posljednjih godina osobito pridonosi uređivanjem časopisa za književnost i kulturu *Klasje naših ravni*, kojega je nakladnik Ogranak Matice hrvatske u Subotici. Svojom uređivačkom koncepcijom, a i vlastitim prilogima u tom časopisu, slijedi svoja književna i životna načela.

LITERATURA

Merković, Lazar. 1988. *Osame. Pezija*. NIO „Subotičke novine“. Edicija Osvit. Subotica.

Miković, Milovan. 1989. *Ispitivanje izdaje. Poezija*. NIO „Subotičke novine“. Edicija Osvit. Subotica.

Miković, Milovan. 1990. *Iza ne. Poezija*. NIO „Subotičke novine“. Edicija Osvit. Subotica.

Miković, Milovan. 1991. *Az árulás vizsgálata*. Prejevao Matija Molcer. Subotica.

Miković, Milovan. 1991. *Avaške godine. Fragmenti iz poeme*. Vlastita

naklada (zajedno s ilustratorom knjige Ivanom Balažovićem). Rijeka.

Miković, Milovan. 1992. *Avaške godine. Fragmenti iz poeme*. Subotica.

Miković, Milovan. 1992. *Metež*. NIP „Subotičke novine“. Edicija Osvit. Subotica.

Miković, Milovan. 1993. *Avaške godine. Fragmenti iz poeme*. Treće, dopunjeno izdanje. NIP „Subotičke novine“. Edicija Osvit. Subotica.

Miković, Milovan. 1993. *Praznina*. NIP „Subotičke novine“. Edicija Osvit. Subotica.

Miković, Milovan. 1996. *Koreni stvari*. NIP „Subotičke novine“. Edicija Osvit. Subotica.

Miković, Milovan. 1996. *Grad je reč*. Vlastita naklada. Subotica.

Miković, Milovan. 1999. *Život i smrt u gradu*. Katolički institut za kulturu, povijest i duhovnost „Ivan Antunović“ - Hrvatsko akademsko društvo. Subotica.

Miković, Milovan. 2003. *Iznad žita nebo*. Hrvatska čitaonica – Dora Krupićeva. Subotica – Zagreb.

Miković, Milovan. 2005. *Avaške godine. Krhotine poeme u nastajanju*. Dora Krupićeva. Zagreb.

Miković, Milovan. 2007. *Slušaj: zemlja, riječi*. Izdanje Panonskoga ljetopisa 2007. Panonski institut / Pannonisches Institut. Pinkovac / Güttenbach.

Miković, Milovan. 2008. „Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini“. *Književna revija*. 3. – 474. Osijek.

Miković, Milovan. 2014. *Jedući srce žive zvijeri*. Matica hrvatska. Subotica.

Sekelj, Vojislav. 1989. *Poljubac izdaje. Poezija*. NIO „Subotičke novine“. Edicija Osvit. Subotica.

Sekelj, Vojislav. 1991. *Rič fali*. Vlastita naklada. Rijeka.

Vulić, Sanja. 2005. „Tekstološke i jezične značajke književne ostavštine Balinta Vujkova“. U: Balint Vujkov. *Krilati momak*. Matica hrvatska Subotica - NIU *Hrvatska riječ*. 215. – 228. Subotica.

Vulić, Sanja. 2006. „O književnom djelu i jeziku Milovana Mikovića“. *Riječ*, XII., sv. 1., 114. – 128. Rijeka,

Vulić, Sanja. 2009. *Vitezovi hrvatskoga jezika u Bačkoj*. NIU Hrvatska riječ – Matica hrvatska. Ogranak Subotica. Subotica.

Sanja Vulić, PhD

Associate Professor
Centre for Croatian Studies, University of Zagreb
E-mail: sanja.vulic@gmail.com

ON LITERARY WORKS OF MILOVAN MIKOVIĆ

Abstract

Writer Milovan Miković, born in Subotica in Bačka (Serbia), has been on the literary scene for half a century. This paper gives an overview and analysis of all of Miković's verses published to date and a brief review of his books of essays and his study of literature history. This includes books of verses (Ispitivanje izdaje, 1989; Iza ne, 1990; Metež, 1992; Praznina, 1993, Koreni stvari, 1996; Slušaj: zemlja, riječi, 2007, Jedući srce žive zvijeri, 2014), poem (Avaške godine, 1990, 1991, 1993, 2005), books of essays (Grad je reč, 1996; Život i smrt u gradu, 1999; Iznad žita nebo, 2003) and study from literature history (Roman u književnosti Hrvata u Vojvodini, 2008). These works are primarily considered from the literary point of view, and to a lesser extent, from linguistic, but always in the context of the environment in which they were created.

Key words: *Milovan Miković, literature, poetry, essay, novel*

JEL classification: *A12, M37*